

RZYMSKIE PRAWO PUBLICZNE

Anna Tarwacka, Jan Zabłocki

RZYMSKIE PRAWO PUBLICZNE

Anna Tarwacka, Jan Zabłocki

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

Publikacja dofinansowana przez
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Anna Tarwacka, nr ORCID: 0000-0002-6171-4117

Jan Zabłocki, nr ORCID: 0000-0001-5956-9339

Recenzenci

Dr hab. Tomasz Palmirski

Prof. dr hab. Bronisław Sitek

Wydawca

Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący

Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne

Aleksandra Nałęcz-Zienkiewicz

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8246-306-4

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Przedmowa	13
Rozdział I	
Zagadnienia wstępne	15
1.1. Chronologia ustroju Rzymu i historii prawa	15
1.2. Definicje i podziały prawa	17
Rozdział II	
Królestwo	21
2.1. Początki państwa rzymskiego	21
2.2. Źródła prawa	22
2.3. Pierwotna organizacja wspólnoty rzymskiej	23
2.3.1. Król	24
2.3.2. <i>Interregnum</i>	24
2.3.3. Kurie rzymskie	25
2.3.4. Rody rzymskie	25
2.3.5. Rodzina rzymska	26
2.3.6. <i>Tribus</i> plemienne	27
2.4. Reformy polityczne	28
2.4.1. Podział ludności według cenzusu majątkowego i reorganizacja wojska	28
2.4.2. <i>Comitia centuriata</i>	29
2.4.3. <i>Tribus</i> terytorialne	30
2.4.4. <i>Comitia tributa</i>	31
2.5. Prawo karne w okresie królewskim	31
2.6. Armia w okresie królewskim	33
2.7. Religia w okresie królewskim	34
2.8. Wypędzenie królów	34
Rozdział III	
Republika	36
3.1. Początki republiki	36

3.2. Kształtowanie się ustroju republikańskiego	37
3.3. Struktura społeczna	41
3.3.1. Patrycjusze	41
3.3.2. Plebejusze	42
3.3.3. Klienci	43
3.3.4. <i>Nobilitas</i>	44
3.3.5. <i>Equites</i>	45
3.3.6. Proletariat	45
3.3.7. Niewolnicy	46
3.4. Rodzina w okresie republiki	47
3.4.1. Status prawny osób	47
3.4.2. Małżeństwo	49
3.4.3. <i>Patria potestas</i>	50
3.5. Nabycie obywatelstwa rzymskiego	54
3.6. Uprawnienia polityczne obywateli	56
3.6.1. Prawo do służby w legionach	56
3.6.2. <i>Ius suffragii</i>	56
3.6.3. <i>Ius honorum</i>	57
3.6.4. <i>Ius provocationis</i>	57
3.6.5. <i>Ius auxilii</i>	57
3.7. Ustrój polityczny republiki rzymskiej	58
3.7.1. Specyfika ustroju republiki rzymskiej	58
3.7.2. Zgromadzenia ludowe	59
3.7.2.1. <i>Auspicia</i>	59
3.7.2.2. <i>Contiones</i>	60
3.7.2.3. <i>Comitia curiata</i>	61
3.7.2.4. <i>Comitia centuriata</i>	62
3.7.2.5. <i>Comitia tributa</i>	63
3.7.3. Senat rzymski	63
3.7.3.1. Skład	64
3.7.3.2. Funkcje	64
3.7.3.3. Obrady	65
3.7.4. Urzędnicy republikańscy	66
3.7.4.1. Zasady ubiegania się o urzędy	68
3.7.4.2. Zasady sprawowania urzędów	69
3.7.4.3. Zasady odpowiedzialności urzędników rzymskich	69
3.7.4.3.1. Odpowiedzialność karna	70
3.7.4.3.2. Odpowiedzialność cywilna	70
3.7.4.3.3. Pociągnięcie urzędnika do odpowiedzialności	71
3.7.5. Poszczególne urzędy	72
3.7.5.1. Konsulowie	72
3.7.5.2. Decemwirowie	73
3.7.5.3. Trybuni wojskowi z władzą konsularną	73

3.7.5.4.	Pretorzy	74
3.7.5.5.	Dyktator	75
3.7.5.6.	Cenzorzy	76
3.7.5.7.	Edylowie kurulni	77
3.7.5.8.	Kwestorzy	78
3.7.5.9.	<i>Vigintisexviri</i>	79
3.7.5.10.	Urzednicy pomocniczy	79
3.8.	Polityczna organizacja plebsu	79
3.8.1.	Zgromadzenia plebejskie	80
3.8.2.	Edylowie plebejscy	80
3.8.3.	Trybuni plebejscy	81
3.9.	Zrodla prawa	81
3.9.1.	<i>Mos maiorum</i>	81
3.9.2.	Uchwalanie ustaw i plebiscytów	82
3.9.3.	Procedura ustawodawcza	83
3.9.4.	Zrownanie ustaw z plebiscytami	84
3.9.5.	<i>Leges a privilegia</i>	87
3.9.6.	Edykty urzednikow	87
3.9.7.	Uchwały senatu	88
3.10.	Wierzenia Rzymian	89
3.10.1.	Wprowadzenie	89
3.10.2.	Poszczególne bóstwa	89
3.10.2.1.	Bóstwa niebieskie (<i>caelestes vel superi</i>)	89
3.10.2.2.	Bóstwa ziemskie (<i>terrestres vel medioxumi</i>)	90
3.10.2.3.	Bóstwa podziemne (<i>inferni vel inferi</i>)	92
3.10.2.4.	Bóstwa obce	92
3.10.3.	Kult bóstw	93
3.10.3.1.	Miejsce kultu	93
3.10.3.2.	Modły i ofiary	93
3.10.3.3.	Dni świąteczne, uroczystości i igrzyska	94
3.10.4.	Kapłani	95
3.10.4.1.	<i>Pontifices</i>	95
3.10.4.2.	<i>Rex sacrorum (rex sacrificulus)</i>	96
3.10.4.3.	<i>Virgines Vestales</i>	96
3.10.4.4.	<i>Flamines</i>	97
3.10.4.5.	<i>Fetiales</i>	97
3.10.4.6.	<i>Sacerdotes Sybillini (quindecimviri libris Sybillinis)</i>	98
3.10.4.7.	<i>Augures</i>	98
3.10.4.8.	<i>Haurispices</i>	99
3.10.4.9.	<i>Sodalitates</i>	99
3.10.4.10.	<i>Fratres Arvales</i>	99
3.10.4.11.	<i>Luperci</i>	99
3.10.4.12.	<i>Salii</i>	99

3.11. Organizacja administracyjna państwa	100
3.11.1. Italia	100
3.11.1.1. <i>Ager Romanus</i>	100
3.11.1.2. <i>Municipia civium Romanorum</i>	101
3.11.1.3. <i>Coloniae civium Romanorum</i>	101
3.11.1.4. <i>Coloniae Latinae</i>	101
3.11.1.5. <i>Socii et amici populi Romani</i>	102
3.11.1.6. Administracja lokalna w miastach italskich	102
3.11.2. Prowincje rzymskie	104
3.12. Skarb państwa w okresie republiki	106
3.12.1. Zarządzanie finansami publicznymi	106
3.12.2. Dochody państwa w okresie republiki	106
3.13. Prawo karne w okresie republiki	107
3.14. Armia w okresie republiki	110
3.15. Kryzys republiki rzymskiej	112
3.15.1. Reformy grakchańskie	113
3.15.2. Reforma wojskowa Mariusza	115
3.15.3. <i>Quaestiones perpetuae</i>	116
3.15.4. Wojna ze sprzymierzeńcami	117
3.15.5. Dyktatura Sulli	118
3.15.6. Powstania niewolników	120
3.15.7. W stronę tzw. pierwszego triumwiratu	120
3.15.8. Wojna domowa i dyktatura Cezara	122
3.15.9. Upadek republiki	123
3.15.10. Przyczyny upadku republiki	125

Rozdział IV

Pryncypat	126
4.1. Tradycje republikańskie pryncypatu	126
4.2. Struktura społeczna w okresie pryncypatu	127
4.2.1. Stan senatorski	128
4.2.2. Stan ekwicki	129
4.2.3. <i>Ordo decurionum</i>	129
4.2.4. Żołnierze armii rzymskiej	130
4.2.5. Ludność wiejska	131
4.2.6. Ludność miejska	131
4.2.7. Niewolnicy	131
4.3. Ustawodawstwo małżeńskie Augusta	133
4.4. Sytuacja ekonomiczna w okresie pryncypatu	134
4.5. Finanse w okresie pryncypatu	136
4.5.1. Skarb państwa	136
4.5.2. Dochody w okresie pryncypatu	136
4.5.2.1. Podatki bezpośrednie	137

4.5.2.2. Podatki pośrednie obrotowe	137
4.5.2.3. Cła i inne dochody państwa	137
4.5.3. Wydatki państwowe w okresie pryncypatu	138
4.6. Źródła prawa w okresie pryncypatu	138
4.7. Ustrój w okresie pryncypatu	140
4.7.1. Prawne umocowanie princepsa	140
4.7.2. Zgromadzenia ludowe	142
4.7.3. Senat	143
4.7.4. Urzędnicy republikańscy w okresie pryncypatu	143
4.7.4.1. Konsulowie	143
4.7.4.2. Pretorzy	144
4.7.4.3. Cenzorzy	144
4.7.4.4. Edylowie	144
4.7.4.5. Kwestorzy	145
4.7.4.6. Trybuni plebejscy	145
4.7.5. Urzędnicy cesarscy w okresie pryncypatu	145
4.7.5.1. Prefekt pretorium	145
4.7.5.2. Prefekt miasta	146
4.7.5.3. Prefekt aprowizacji	146
4.7.5.4. Prefekt straży miejskiej	146
4.7.5.5. Prefekt poczty	147
4.7.5.6. Prokuratorzy majątków państwowych	147
4.7.5.7. Kuratorzy	147
4.7.6. Kancelarie cesarskie	147
4.7.7. <i>Cursus honorum</i>	148
4.7.8. Rada cesarska	149
4.8. Struktura administracyjna	150
4.8.1. Italia	150
4.8.1.1. Zgromadzenia ludowe miast italskich	150
4.8.1.2. Rada miejska	151
4.8.1.3. Urzędnicy	151
4.8.2. Prowincje	151
4.8.2.1. Prowincje senackie	152
4.8.2.2. Prowincje cesarskie	152
4.9. Prawo karne w okresie pryncypatu	152
4.10. Armia w okresie pryncypatu	155
4.11. Religia w okresie pryncypatu	156
4.12. Proces romanizacji imperium	158

Rozdział V

Dominat	160
5.1. Kształtowanie się ustroju dominatu	160
5.2. Źródła prawa w dominacie	161

5.3. Sytuacja gospodarcza	162
5.4. Struktura społeczna	164
5.4.1. <i>Honestiores</i>	164
5.4.1.1. Stan senatorski	164
5.4.1.2. Stan ekwicki	165
5.4.1.3. Latyfundyści	165
5.4.2. <i>Humiliores</i>	165
5.4.2.1. <i>Plebs urbana</i>	165
5.4.2.2. <i>Plebs rustica</i>	165
5.4.3. Niewolnicy	166
5.4.4. Korporacje	166
5.4.5. <i>Patrocinium</i>	166
5.5. Struktura administracyjna	167
5.5.1. Administracja centralna	167
5.5.1.1. <i>Magister officiorum</i>	169
5.5.1.2. <i>Quaestor sacri palatii</i>	169
5.5.1.3. <i>Comes sacrarum largitionum</i>	169
5.5.1.4. <i>Comes rerum privatarum</i>	170
5.5.1.5. <i>Praepositus sacri cubiculi</i>	170
5.5.1.6. <i>Magistri militum</i>	170
5.5.1.7. <i>Sacrum consistorium</i>	170
5.5.1.8. Senat	171
5.5.2. Podział administracyjny państwa	172
5.5.2.1. Prefektury	172
5.5.2.2. Diecezje	172
5.5.2.3. Prowincje	173
5.5.2.4. Municypia	173
5.5.2.5. Rzym i Konstantynopol	175
5.6. Prawo karne w dominacie	175
5.7. Armia w okresie dominatu	177
5.8. Religia w okresie dominatu	178
5.9. Zmierzch cesarstwa rzymskiego	181

Rozdział VI

Wybór źródeł	183
6.1. Digesta Justyniańskie, <i>O sprawiedliwości i prawie</i> , przeł. A. Tarwacka	183
6.2. Digesta Justyniańskie, <i>O początkach prawa i wszystkich urzędów</i> <i>oraz o następstwie prawników</i> , przeł. A. Tarwacka	186
6.3. <i>Leges regiae</i> , przeł. A. Tarwacka	195
6.4. Ustawa XII Tablic, przeł. M. Zabłocka i J. Zabłocki	203
6.5. Aulus Gellius, <i>Noce attyckie</i> 13,14, przeł. A. Tarwacka	213
6.6. Aulus Gellius, <i>Noce attyckie</i> 1,12, przeł. A. Tarwacka	214
6.7. Arystoteles, <i>Polityka</i> , przeł. L. Piotrowicz	215

6.8.	Polibiusz, <i>Dzieje</i> , przeł. S. Hammer (adaptacja)	216
6.9.	Marcus Tullius Cicero, <i>O prawach</i> , przeł. A. Tarwacka	218
6.10.	Aulus Gellius, <i>Noce attyckie</i> 6,19, przeł. A. Tarwacka	220
6.11.	Aulus Gellius, <i>Noce attyckie</i> 4,20, przeł. A. Tarwacka	221
6.12.	Aulus Gellius, <i>Noce attyckie</i> 1,6, przeł. A. Tarwacka	222
6.13.	Digesta Justyniańskie, <i>O urzędzie pretorów</i> , przeł. A. Tarwacka	223
6.14.	Aulus Gellius, <i>Noce attyckie</i> 4,14, przeł. A. Tarwacka	224
6.15.	Aulus Gellius, <i>Noce attyckie</i> 13,12, przeł. A. Tarwacka	224
6.16.	Aulus Gellius, <i>Noce attyckie</i> 13,13, przeł. A. Tarwacka	225
6.17.	Digesta Justyniańskie, <i>O urzędzie kwestora</i> , przeł. A. Tarwacka	226
6.18.	Aulus Gellius, <i>Noce attyckie</i> 4,10, przeł. A. Tarwacka	227
6.19.	Aulus Gellius, <i>Noce attyckie</i> 3,18, przeł. A. Tarwacka	228
6.20.	Aulus Gellius, <i>Noce attyckie</i> 15,27, przeł. A. Tarwacka	228
6.21.	Aulus Gellius, <i>Noce attyckie</i> 15,19, przeł. A. Tarwacka	229
6.22.	Gaius, <i>Institutiones</i> , przeł. A. Tarwacka	230
6.23.	Aulus Gellius, <i>Noce attyckie</i> 10,20, przeł. A. Tarwacka	231
6.24.	Digesta Justyniańskie, <i>O ustawach, uchwałach senatu i zakorzenionym zwyczaju</i> , przeł. A. Tarwacka	232
6.25.	Swetoniusz, <i>Żywoty Cezarów</i> , przeł. J. Niemirska-Pliszczyńska	238
6.26.	Kasjusz Dion, <i>Historia rzymska</i> (adaptacja)	239
6.27.	Digesta Justyniańskie, <i>O urzędzie prefekta pretorium</i> , przeł. A. Tarwacka	241
6.28.	Digesta Justyniańskie, <i>O urzędzie prefekta straży miejskiej</i> , przeł. A. Tarwacka	242
6.29.	Tacyt, <i>Żywoł Juliusza Agrykoli</i> , przeł. S. Hammer (adaptacja)	243
6.30.	Aureliusz Wiktor, <i>O Cezarach</i> , przeł. L. Piotrowicz	246
6.31.	Taryfa maksymalna Dioklecjana (i współcesarzy) w roku 301 (fragmety), przeł. B. Lesiński, J. Walachowicz	246
6.32.	Edykt mediolański z 313 roku o tolerancji, przeł. J. Czuj	251
6.33.	Edykty przeciwko poganom	252
	<i>Edykt Teodozjusza i Arkadiusza z 392 roku</i> , przeł. B. Lesiński, J. Walachowicz	252
	<i>Edykt Teodozjusza i Arkadiusza z 399 roku</i> , przeł. B. Lesiński, J. Walachowicz	253
	<i>Edykt Teodozjusza i Walentyniana z 435 roku</i> , przeł. B. Lesiński, J. Walachowicz	254
6.34.	Konstytucja raweńska z 426 roku, przeł. S. Kaleta	254
 Rozdział VII		
	Kazusy	256
	Indeks terminów i zwrotów łacińskich	263

PRZEDMOWA

Niniejsze opracowanie stanowi wynik pogłębionych badań naukowych nad publicznym prawem rzymskim, które pierwotnie przedstawiane były stopniowo w publikacjach: J. Zabłocki, A. Tarwacka, *Publiczne prawo rzymskie. Skrypt wraz z wyborem źródeł*, Warszawa 2005, oraz J. Zabłocki, A. Tarwacka, *Publiczne prawo rzymskie*, Warszawa 2011. Omówione zagadnienia mogą być przydatne zarówno w dydaktyce, podczas zajęć ze studentami i doktorantami, jak i w pracy naukowej czy też jako lektura dla fascynatów antyku.

Poszczególne problemy zostały omówione w porządku chronologicznym od założenia Rzymu, poprzez okres królewski, republikański, pryncypat i dominat aż do czasów cesarza Justyniana I Wielkiego. Dla celów dydaktycznych pomocny okaże się wybór tekstów źródłowych oraz przykładowe kazusy. Przy poszczególnych zagadnieniach podano podstawową literaturę przedmiotu, głównie w języku polskim.

Rzymskie prawo publiczne, chociaż nie podlegało, jak prawo prywatne, bezpośredniej recepcji do systemów prawnych Europy kontynentalnej, stanowi nieocenione źródło wiedzy na temat różnych ustrojów, zasad administrowania państwem, organizacji armii, a także relacji między państwem a jednostką i państwem a rodziną. W starożytności stworzone zostały definicje, podziały i typologie stosowane do dzisiaj. Wykształciły się też pewne zasady, stanowiące podstawę dzisiejszego państwa prawnego. To Rzymianie sformułowali zasadę kontrydiktoryjności procesu, nieretroakcji prawa czy domniemania niewinności. I nawet jeżeli sami nie zawsze się do nich stosowali, to jednak przekazali je nam jako kulturowe dziedzictwo.

Rzymscy juryści traktowali prawo jako sztukę stosowania tego, co dobre i słuszne. Zasada ta powinna być nadal drogowskazem dla prawodawców, rządzących i praktyków prawa.

3.7.4.3.3. Pociągnięcie urzędnika do odpowiedzialności

Skarga karna przeciwko urzędnikowi piastującemu urząd była w zasadzie niemożliwa, o ile nie wyraził on zgody na jej wniesienie. Tak więc z reguły urzędnik tak długo, jak długo sprawował swe funkcje, nie mógł być pociągnięty do odpowiedzialności karnej. Po ustąpieniu ze stanowiska odpowiedzialność urzędnika nie podlegała żadnym ograniczeniom. 154

W stosunku do najwyższych urzędników obowiązywała zasada, zgodnie z którą odpowiadają oni dopiero po upływie kadencji, o ile dobrowolnie nie wyrażą zgody na wniesienie skargi przeciwko sobie. Jednak aby nie zakłócać spokojnego sprawowania urzędu, stosowano tę praktykę później także wobec niższych urzędników, i to zarówno w sprawach karnych, jak i cywilnych.

Możliwe było jednak podejmowanie kroków prawnych przez urzędników wyższych w stosunku do urzędników niższych w czasie urzędowania. Dotyczyło to tak postępowania karnego, jak i zastosowania grzywny i aresztu przez zwierzchnika.

Pełnienie urzędu w okresie pryncypatu nie chroniło jednak przed jurysdykcją konsularno-senatorską i cesarską. Uznawano jedynie przywilej nietykalności trybunów plebejskich.

Zasada niepociągania do odpowiedzialności karnej za przestępstwo (*crimen*) w czasie sprawowania urzędu nie obowiązywała jedynie w dwóch przypadkach, a mianowicie: cudzołóstwa, które stało się przestępstwem prawa publicznego w początkach pryncypatu, i łapownictwa. 155

W sprawach o cudzołóstwo, by nie dopuścić do przedawnienia, można było wnieść skargę przeciwko urzędnikowi, rozpatrzenie jej jednak odraczano do czasu zakończenia urzędowania. Podobnie też dopuszczalne było wniesienie skargi za łapownictwo.

Natomiast skargi cywilne z tytułu dokonania czynów niedozwolonych (*delicta*) przez urzędnika w czasie sprawowania władzy mogły być wniesione bezzwłocznie. 156

W okresie cesarstwa zwierzchnicy mogli degradować lub dymisjonować podległych im urzędników popełniających przestępstwa.

Można jeszcze dodać, że wszyscy rzymscy *magistratus* po wyborze ich na urząd musieli w ciągu pięciu dni złożyć przysięgę, że będą ściśle przestrzegać obowiązujących ustaw. 157

3.7.5. Poszczególne urzędy

3.7.5.1. Konsulowie

- 158 Po zniesieniu monarchii władzę kapłańską króla zatrzymał kapłan, który nosił tytuł *rex sacrorum*, natomiast władzę polityczną, sądową i wojskową przejęli dwaj urzędnicy (*magistratus*). Pierwszych republikańskich *magistratus* zwano *praetores* (od *praeire* – „iść przodem”), z czasem na oznaczenie najwyższych urzędników zaczęto używać terminu *consules*, terminem zaś *praetores* nazwano urzędników, którym powierzono jurysdykcję cywilną (*iurisdictio*). Zachowane wykazy konsulów kolejno sprawujących urząd zwane są *fasti consulares* lub *fasti Capitolini*, a sami konsulowie, według których datowano rok – urzędnikami eponimicznymi.
- 159 Konsulów wybierano na zgromadzeniu ludowym (*comitia centuriata*) pierwotnie wyłącznie spośród patrycjuszy. Z czasem dostęp do konsulatu uzyskali plebejusze. Od *leges Liciniae Sextiae* (z 367 r. p.n.e.) jeden konsul mógł zostać wybrany z plebsu, a dwóch od *plebiscitum* dotyczącego zasad sprawowania urzędów (z 342 r. p.n.e.).

Konsulat, ten najważniejszy urząd zwyczajny, sprawowali kolegialnie dwaj urzędnicy. Bliższe uregulowanie ich kompetencji znalazło się w *leges Liciniae Sextiae* z 367 r. p.n.e. Przede wszystkim pełnili oni najwyższe dowództwo wojskowe. Poza tym sprawowali władzę wykonawczą i sądową. Do ich głównych uprawnień politycznych należy zaliczyć *ius agendi cum populo* i *ius agendi cum patribus*, czyli prawo zwoływania zgromadzeń ludowych i posiedzeń senatu oraz przewodniczenia na nich, a także prawo zgłaszania projektów ustaw pod głosowanie. Oni też początkowo ustalali listę senatorów. Sprawowali sądownictwo w sprawach karnych i policyjnych (*iudicatio* i *coërcitio*) i to zarówno w wojsku (*imperium militiae*), jak i w Rzymie do pierwszego kamienia milowego (*imperium domi*). W wojsku oraz poza Rzymem (za pierwszym kamieniem milowym) mogli karać wedle swego uznania nawet śmiercią. Towarzyszyło im dwunastu liktorów z pękami różg (*fascēs*) w mieście, a za miastem także z toporami, które symbolizowały niczym nieograniczoną władzę. W Rzymie, z czasem także poza Rzymem, ich władza karania (*coërcitio*) została ograniczona dzięki wprowadzeniu *provocatio ad populum*, czyli możliwości odwołania się od wyroku skazującego na karę śmierci do zgromadzenia ludowego (od *leges Porciae* z II wieku p.n.e. nawet w przypadku *imperium militiae*). Uzyskanie możliwości *provocatio ad populum* było wynikiem długiej walki politycznej, toczonej przez plebejuszy z patrycjuszami, zakończonej uchwaleniem *lex Valeria* (z 300 r. p.n.e.). Początkowo konsulowie mieli też jurysdykcję w sprawach, które po uchwaleniu *leges Liciniae Sextiae* (w 367 r. p.n.e.), przejął w Rzymie specjalnie do tego powołany urzędnik *praetor urbanus*, a w Italii – *praefecti iure dicundo*. Pod koniec republiki w sytuacji nadzwyczajnego zagrożenia konsulowie

mogli otrzymać szerokie kompetencje na mocy uchwały senatu (*senatus consultum ultimum*)⁶¹.

3.7.5.2. Decemwirowie

Najdawniejszą magistraturą nadzwyczajną byli decemwirowie (*decemviri legibus scribundis*), czyli komisja powołana w 451 r. p.n.e. na żądanie plebejuszy, złożona z dziesięciu mężczyzn (*decem viri*) w celu spisania prawa zwyczajowego. Otrzymali też *imperium* i przez rok sprawowali władzę, gdyż na ten czas nie powołano innych urzędników. Decemwirowie spisali prawo zwyczajowe na dziesięciu tablicach, a ponieważ były w nim pewne braki, uzupełnili je w nowym składzie, dodając dwie tablice. Stąd od liczby tablic wzięła się nazwa – Ustawa XII Tablic (*lex duodecim tabularum*). Tablice te zostały wystawione przed mównicą (*pro rostris*) na *forum Romanum*. Umieszczone na nich przepisy stały się, jak z pewną przesadą określił Liwiusz, źródłem całego prawa publicznego i prywatnego⁶². Cieszyły się one w Rzymie ogromną powagą i szacunkiem. Dzięki interpretacji Ustawy XII Tablic udało się utworzyć wiele nowych instytucji prawnych. Z czasem wyszła ona z użycia, lecz nigdy jej nie uchylono.

3.7.5.3. Trybuni wojskowi z władzą konsularną

Wielokrotnie w latach 444–368 p.n.e. w miejsce konsulów byli powoływani, także spośród plebejuszy, trybuni wojskowi z władzą konsularną (*tribuni militum consulari potestate*) w liczbie od trzech do sześciu (na podstawie *lex de tribunis militum consulari potestate creandis* z 445 r. p.n.e.). Mieli oni, tak jak konsulowie, władzę wojskową i polityczną. Nie przysługiwało im jednak prawo do odbycia triumfu ani możliwość powołania (*creatio*) kolegi w urzędzie czy wyznaczenia dyktatora. Pozbawiono ich również prawa sporządzania spisu obywateli, tworząc w tym celu urząd cenzora. Nie jest jasna przyczyna ustanowienia urzędu trybuna wojskowego z władzą konsularną. Być może była ona związana z tym, że dowodzić wojskiem na polu walki mogli tylko konsulowie. Jeśli zaś prowadzono równocześnie więcej niż dwie wojny, istniała konieczność ustanowienia odpowiedniej liczby *magistratus* do ich prowadzenia. Nie jest też wykluczone, że była to próba podzielenia urzędu konsula między patrycjuszy i plebejuszy. Ostatecznie po uchwaleniu *leges Liciniae Sextiae* (w 367 r. p.n.e.), zgodnie z którą jeden z konsulów mógł być plebejuszem, a urząd pretora sprawować mieli tylko patrycjusze, zaprzestano powoływać trybunów wojskowych z władzą konsularną.

⁶¹ Por. H. Appel, *Kontrowersje wokół „senatus consultum ultimum”*. Studium z dziejów późnej republiki rzymskiej, Toruń 2013, passim.

⁶² Livius, *Ab Urbe condita* 3,34: *fons omnis publici privatiq[ue] iuris*.

Istnieje również pogląd, w myśl którego w omawianym okresie nadal powoływano dwóch konsulów, a w razie potrzeby – na przykład w czasie, gdy toczono równocześnie kilka kampanii wojennych – dokooptowywano do ich kolegium trybunów. Teoria ta ma za podstawę fakt, że trybunom wojskowym z władzą konsularną nie przysługiwało prawo dokonywania auspicjów, a w państwie zawsze musieli być urzędnicy mający tę kompetencję.

3.7.5.4. Pretorzy

- 162 Urząd pretora miejskiego (*praetor urbanus*) powstał w 367 r. p.n.e. na podstawie *leges Liciniae Sextiae*. Pierwotnie był on zarezerwowany dla patrycjuszów, ale już w 337 r. p.n.e. dostęp do tego urzędu uzyskali plebejusze. Pretor był niższy rangą (*collega minor*) od konsula, który miał w stosunku do niego wyższą władzę (*maior potestas*), choć tej samej natury, gdyż na oba urzędy wybierano pod tymi samymi znakami bóstw (*iisdem auspiciis*). Tak jak konsul miał on *imperium*. Podczas nieobecności konsulów w mieście miał prawo zarówno zwoływania, jak i przewodniczenia na zgromadzeniach ludowych (*ius agendi cum populo*) i senatu (*ius agendi cum patribus*). W sprawach karnych przysługiwało mu prawo karania (*coërcitio*) w mieście. Korzystał też, tak jak konsul, z krzesła kurulnego, na którym sprawował urząd (*sella curulis*), z bramowanej togi (*toga praetexta*), ale towarzyszyło mu tylko sześciu liktorów. Do jego szczególnych uprawnień należało zapewnienie stosowania prawa przez Rzymian (*ius dicere inter cives Romanos*), czyli jurysdykcja (*iurisdictio*). Nie rozstrzygał on jednak sporów w sprawach cywilnych, lecz kiedy zainteresowane strony zgłosiły się do niego (*in iure*), udzielał ochrony prawnej, przyznając (*dare actionem*) bądź oddalając (*denegare actionem*) powództwo. Przyznanie powództwa prowadziło do formalnego ugruntowania sporu (*litis contestatio*) i przekazania sprawy do rozstrzygnięcia sędziemu prywatnemu (*apud iudicem*).
- 163 Utworzony w 242 r. p.n.e. (na mocy *lex de praetoribus duobus creandis*) urząd pretora dla cudzoziemców (*praetor peregrinus*) otrzymał jurysdykcję w sprawach spornych pomiędzy obywatelami rzymskimi i cudzoziemcami (*peregrini, hostes*) oraz między samymi obcokrajowcami przebywającymi na terytorium Rzymu⁶³.
- 164 Pretor, obejmując urząd, ogłaszał edykt (*edictum*) na białej tablicy (*album*), w którym informował, jak będzie stosował prawo w czasie swego rocznego urzędowania. W praktyce przejmował on z edyktu poprzednika te przepisy, które się sprawdziły. Jeśli zaszła konieczność, zmieniał je lub uzupełniał, wprowadzając własne rozwiązania. Dzięki stosowaniu zasad sprawiedliwości i słuszności (*iustitia et aequitas*) przyczynił się do odstąpienia od formalizmu i rygoryzmu dawnego *ius civile*.

⁶³ Por. R. Wojciechowski, *Pretor dla peregrynów jako urzędnik jurysdykcyjny republikańskiego Rzymu* [w:] *Administracja publiczna – obywatel, społeczeństwo, państwo*, Wrocław 2006, s. 159–162.

W publikacji omówiono zagadnienia rzymskiego prawa publicznego w ujęciu chronologicznym: od założenia Rzymu, poprzez okres królewski, republikański, pryncypat i dominat, aż do czasów cesarza Justyniana I Wielkiego.

Rzymskie prawo publiczne stanowi nieocenione źródło wiedzy na temat różnych ustrojów, zasad administrowania państwem, organizacji armii, a także relacji między państwem a jednostką i państwem a rodziną. Rzymscy juryści stworzyli definicje, podziały i typologie stosowane do dzisiaj. Dzięki nim wykształciły się też zasady, stanowiące podstawę dzisiejszego państwa prawnego. To Rzymianie sformułowali zasadę kontrydiktoryjności procesu, nieretroakcji prawa czy domniemania niewinności.

Opracowanie zawiera przejrzysty układ treści, jest opatrzone wyborem tekstów źródłowych w polskim przekładzie, a także kazuami, które pokazują praktyczne zastosowanie przedstawianych zagadnień.

Książka zainteresuje studentów prawa i administracji, a także prawników, historyków, filologów klasycznych oraz miłośników antyku.

Anna Tarwacka – profesor doktor habilitowana nauk prawnych; kierownik Katedry Prawa Rzymskiego UKSW; zajmuje się rzymskim prawem publicznym i prywatnym, prowadzi badania nad problematyką piractwa w starożytnym Rzymie, urzędem cenzora, a także prawnymi aspektami zbioru starożytnych dowcipów pt. *Philogelos*, tłumaczy i komentuje teksty źródłowe; popularyzatorka antyku: prowadzi blog „Rzymianie i prawo” oraz kanał YouTube o tym samym tytule; autorka pięciu monografii naukowych i licznych artykułów.

Jan Zabłocki – profesor doktor habilitowany nauk prawnych; wieloletni kierownik Katedry Prawa Rzymskiego UKSW; specjalizuje się w prawie rzymskim i kanonicznym, swoje badania skoncentrował wokół źródeł prawa zachowanych w *Nocach attyckich* Aulusa Gelliusa; założyciel i redaktor naczelny czasopisma „Zeszyty Prawnicze”, autor licznych publikacji naukowych w postaci monografii i artykułów, a także współautor polskiego przekładu Ustawy XII Tablic oraz członek zespołu tłumaczącego *Digesta justyniańskie*.

LEXOTEKA
więcej niż podręcznik

Poszukaj pozostałych podręczników
dostępnych online

www.lexoteka.pl

9788382463064 W01P01

ISBN 978-83-8246-306-4

9 788382 463064

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

CENA 49 ZŁ (W TYM 5% VAT)